

Arădanii și Partidul Național Român.

Adevăruri istorice.

Reamintiri de interes național-istoric
de Dr. Ioan Suciu.

DI Vasile Goldiș, ministrul cultelor.

Mi-s'a dat să citesc în Nrul 96 din 5 Maiu c. al ziarului „Patria“ o apostrofare injustă la adresa prietenului meu Dr. N. Comșa din Sibiu.

N'am să mă obrud de apărător al persoanei dlui Comșa; țin însă să apăr un adevăr istoric împotriva încercării de mistificare.

„Patria“ din Cluj impută dlui Dr. N. Comșa, că în cursul vorbirii sale la Congresul „fripturist“ (?) din Sibiu, ținut în ziua de 2 Maiu c., a vorbit neadevăr când a zis, că în ale ruperii cu pasivitatea, ce a dăinuit în vechiul partid național român până cu finea anului 1904, „capul cel mai luminat, conducătorul spiritual al mișcării pentru intrarea partidului național în activitate, a fost Vasile Goldiș“. Ba îl mai la și în ocară pe pururea veselul meu soț de luptă din vremuri Dr. Comșa, adăugând, că cei din apropierea dlui Goldiș „au roșit de rușine“ la auzul acestui neadevăr, știut fiind de toată lumea ardelenescă, că promotorul mișcării activiste din 1904 n'a fost V. Goldiș, ci dl dr. Vlad...”

Incidentul acesta iasă din cadrele unei simple bălăcării ziaristice după moda nouă, ce tinde a vesteji tot ce nu-i de partidul său și caută a preamări și înălța pân' la stele, pe cei din partidul propriu. Este vorbă doar *de un adevăr istoric*, ce privește o fază însemnată din marile zbu-ciumări, prin cari a trecut partidul național român nainte cu mai bine de două decenii.

Ei, am ajuns astfel în decadență morală pân'-acolo, încât să nu ne mai sfiim a încerca criminale falsificări, în ale evenimentelor istorice scumpe, chiar sfinte, poporului din Ardeal, Banat și părțile ungurene, — numai pentru a ne satura orgoliul și patima de clicăși?!

Iată din care motiv mă simt îndemnat să pun chestia pe tapet: *cine operează cu afirmări neadevărate în ale istoriei trecutului nostru și pe urma mistificărilor încercate ori ignoranței sale*, cine are a „roși de rușine“ în fața publicului ardelenesc, în rândul căruia trăiesc încă, în plete albe,

eci de mii dintre acela, cari știu din propria-le experiență istoricul trecerii partidului lor național român, dela pasivitate la reluarea luptei active, act săvârșit în anul 1905? Dine: Dr. Nicolae Comșa, fost ales în 1905 deputat național al cercului Christian din județul Sibiu, — ori redacția organului autorizat al partidului național de azi, de sub semi-președenția dlui Iuliu Maniu?

Să vedem?

Pasivitatea n'a fost nici când agreată de masa mare a poporului român din aceste plaiuri. Intrat dela 1851 încoaci, deși nu la atari drepturi și libertăți, cari îi compe-teau, dar totuși la puțin aer și nițică modru de manifestare, — poporul nostru, condus de instinctul său sănătos, ținea să se afirme. Și cum orice fel de afirmare numai prin acțiune, mișcare și frământări se poate produce, — poporul, bietul, simțea, că pasivitatea, neacțiunea, nemișcarea nu poate duce la nici un bine.

În Ardealul propriu însă cărturărimea română se descurajase mult. Cenzul osebit, cu votul după fumuri, teroarea nesăbuită și multe alte mizerii, împedecau manifestarea partidului național românesc, aproape cu desăvârșire.

Nici în părțile ungurene și bănățene nu erau tratați de dominanți cu mânuși. Tendința de înăbușire ținea și acolo lanț. Însă cum poporul nostru în aceste ținuturi era în stare economică neasemănat mai bună și în urmăre mai capace de rezistență și mai dârz, iar de-asupra cenzul de alegător era mult mai favorabil, — nu-l de mirat, că înăbușirea voinței poporului nu succedea prea cu ușor.

Iată de ce dela început aproape singuri numai fruntașii din Ardealul restrâns erau pentru intrarea partidului național în pasivitate. Tactica aceasta, care cei din părțile ungurene și bănățene o detestam.

S'a alăturat însă acestui curent și în veci binecuvântatul mare bărbat Alexandru Mocioni cu al săi și astfel în conferința națională din 1881 pasiviștii au învins.

Atât de adâncă a fost însă nemulțumirea obștei românești din Banat și din părțile crișene cu decretarea pasivității, încât o serie întreagă de cercuri electorale, cu majorități românești, nu volau să adopte hotărârea conferinței.

A urmat, că conferințe naționale, următoare celei din 1881, au trebuit să admită pentru Banat și Crișana activi-

tatea la alegerile dietale, așa că pasivitatea decretată în 1881 numai dela 1888 — 1892 încoaci a ajuns a fi iarăși generală.

Li-a venit adică pasiviștilor în ajutor între timp, și mai ales din prilejul alegerilor generale din anul 1887, nemai-pomenita barbarie și teroare, exercitată de guvernul „zdrobitorului de naționalități“ Coloman Tisza. Receta era foarte simplă. Cu o zi mai înainte erau asediate toate căile, cari duceau în comuna centrală a cercului electoral. N'avea nimăni voie să intre în comuna, unde avea să voteze, decât numai acela, pe care îl lăsa pretorul să treacă cordonul. Aderenții guvernului ajungeau cu toții să voteze, al noștri, din mii de inși — nici unul. Atăcai mandatul în acest chip atribuit, și se râdea în față și mandatul se verifica, iar tu plăteai cheltuiala.

Așa au împiedicat alegerea lui Vincentiu Babeș, președintele partidului național român, în vechiul său cerc electoral al Saschei, unde se credea că ar fi inexpugnabil; așa au lipsit de mandat pe Petru Truția la Baia de Criș și pe alți candidați ai partidului din alte cercuri pur românești.

Singur generalul Trăian Doda a izbutit să iasă ales la Caransebeș, în fortăreața grănicerilor severineni, cari nu erau de oprit nici cu baionete de-a vota ei efectiv pentru acela, care era semizeu în ochii lor. Baionetele unui întreg regiment de infanterie de li-se puneau din partea guvernului ungar în cale, cei peste 6000 de alegători grăniceri ar fi luat Caransebeșul cu asalt și se producea o încăierare, căreia îi mergea vestea peste întreagă lume. Iată de ce a trebuit, ca general Doda să fie lăsat învingător. Era unicul român care a ieșit ales în alegerile generale din 1887.

Pe urma infamiei și teroarei fără seamăn, cu cari s'a împiedicat alegerea celorlalți candidați români, nici generalul Doda n-a intrat în Parlamentul ungar. El a trimis credenționalul său prezidiului dietei ungare, însoțit de o scrisoare a sa, *act de mare însemnătate istorică*, în care cu o precizitate luminată prevestea guvernului și ungurimei, că ei vor purta vina în fața istoriei, pe urma acestor proceduri și tentații de oprimare, dacă în inimele românești din aceste ținuturi strămoșești intră tot mai adânc convingerea, că dela dânsii numai rău și asuprire le poate veni. Așa, că nici el nu mai are ce căuta în dieta din Pesta.

Va se zică: strict luând nici conferința națională din 1881 nici cea din 1892 n-au avut darul de-a introduce peste întreg întinsul ținuturilor locuite de români din vechia Ungarie, pasivitatea partidului național în mod efectiv. Cea din 1881 nu, pentru că a deschis în 1884 și 1887 ușițe pentru activism parțial, — iar cea din 1892 nu, pentru că a aflat pasivitatea ajunsă generală și efectivă încă din 1887 pe urma epistolei generalului Doda.

* * *

Ș-acum îmi iau voia să fac o posibil scurtă expunere a situației noastre interne din partidul național român de pe acea vreme. *Cel ce n-ar avea lipsă de aceasta expunere, sunt azi cel mai mulți — în mormânt. Iar pentru cei mai tineri este foarte trebuincios a cunoaște ei bine trecutul.*

Era natural, că până când părțile ungurene și bănățene, deși cu mari încordări, duceau activitatea, iar Ardealul propriu stătea în amorteala pasivității, conducerea de fapt a partidului național să fie în mâinile frunțașilor bănățeni și ungureni, pentru că ei erau în luptă și al lor glas de chiemare resună mereu în urechea mulțimei românești.

Rol cumpenitor avea pe acea vreme Alexandru Mocloni, una dintre cele mai distinse capacități politice, ce le-a născut mamă de român. Adevărat bărbat de Stat. Dar el nu mai râvnea conducerea efectivă și astfel în locul lui vrednicul Vincentiu Babeș, intimul lui prieten, ajunsese în scaunul de președinte al comitetului național.

Dela 1888 încoaci se ivise însă un alt luceafăr pe orizontul românesc. Și curios, în una dintre cele mai uitate regiuni românești. Acel luceafăr era popa Vasile Lucaciu din Sătmăr.

Surghiunit din postul său de profesor, pentru că era prea ținător la drepturile limbii sale strămoșești; implicat în diferite procese pentru agitație, — acest om, și prin înfățișarea-i admirabilă, se apăra cu atâta demnitate, cu atât elan de virtute și vitejie, încât rapoartele, ce le aduceu zărelile despre ținuta lui neînfrângibilă, aprindeau inimile și înălțau sufletele românești. În scurt timp capul lui frumos de luptător, ce nu purta frică de temnițe, ajunsese a fi înconjurat de o aureolă, care i-l ridica în ochii masei populare deasupra tuturor celorlalți.

Fără ca Vas. Lucaciu să fi fost de ambiția de-a se impune de conducător, el, naiv și slab cunoscător de oameni, ce era, — asemenea fratelui Dr. A. Valda, — s'a lăsat informat și convins de un lăgo al partidului, că numai așa se va pune capăt stărilor rușinoase de absolută inactivitate, — urmare altcum prea firească a pasivității ce dăinua în conducerea partidului național român pe acea vreme (1888—1891) — dacă vor fi delăturați din fruntea partidului Alex. Mocloni, V. Babeș și statul lor major, înlocuiți fiind cu alții „mai activi“, vezi Doamne.

Cu delegați, aleși în parte de după sprinceană, au fost dimiși din fruntea comitetului în conferința din 1892, președintele Vincentiu Babeș, Mocloștii și aderenții lor și s'a trecut conducerea partidului în mâinile „ardelenilor“ Dr. Ioan Rațiu, Gheorghe Pop de Băsești, Eugen Brote și Vasile Lucaciu, având ei de dirigență intern pe dl Iuliu Corolanu.

Nu înțeleg să ating memoria, mie sfântă, a fericiților în Domnul: Ioan Rațiu, Badea Gheorghe și Dr. Vasile Lucaciu. Din potrivă: recunosc, că în tot decursul anilor, cât mi s'a dat să conlucru cu dânsii, ca unul dintre cei mai mici și neînsemnați colaboratori ai lor în comitetul național, n-am cules alte impresii, decât atari, cari să-mi impună recunoașterea marelor lor iubire de neam și dorului lor nesfârșit de jertfă, merite cari cu dreptul îi învrednicește de veșnica recunoștință a tuturor generațiilor viitoare.

Oricât de vrednici au fost însă ei, *totuș trebuie să ne întrebăm, că acela, cari l-au pus în frunte și s'au folosit de ei, fără știrea și voința lor, spre a încerca în acel chip transpunerea „punctului de gravitație a partidului național din părțile bănățene și ungurene, în propriul Ardeal, — oare ce scop ascuns să fi urmărit? Simplu „primire“ ori: ce alt scop?*

Pentru că pasivitatea aldultă a rămas și pentru mai departe în ființă.

Memorandul? O mică și neînsemnată demonstrație era să fie întreg planul prezentării jalbei unui întreg popor la treptele tronului aceluia Habsburg, care împacându-se cu dragii unguri, i-a spus-o mitropolitului Șaguna franc în față: „Dela mine n'aveți ce aștepta!“ Dacă-l primea Franz Josef imediat, nici că aveau ce prezenta împăratului: memorandumul nu era gata. Abia acolo, în Viena, l-au compus

și complectat. Că nu l-a primit, a fost un greș prost al guvernului ungar, deoarece în acel caz toată demonstrația noastră se sfârșea favorabil pentru interesele ungurești, iar pentru noi — cu o așteptare omagială iobăgească a Prea-Înaltei și Prea-Grațioasei Rezoluțiuni Cesaro-Regeșii, așteptare, care pe Avram Iancu în 1851 l-a împins în demență, atât de lungă și fără de orice nădejdi avea să fie.

Dar, din neghiobia guvernului ungar am tras folos.

Împăratul n'a primit deputația, iar memorandumul, trimis lui cu poșta, l-a transpus ostentativ, fără a desface plicul, guvernului său ungar. Așa înțelegea Franz Josef obligămintele sale constituționale față de „popoarele mele“. Acest procedeu îngâmfat a produs mare impresie, a revoltat sufletele și a îndârjit inimile românești. Era semn de deșteptare din letargie aceasta revoltă, ergo succes pentru fruntașii, cari trebuiau să dorească a ne deștepta la simțul demnității.

Au urmat apoi și alte gafe din partea ungarilor și a guvernului ungar. Casa președintelui Rațiului a fost atacată și mobilierul sfărâmat. În Arad atacat Seminarul român și hui-duiți fruntașii pe străzi, în Oradea și alte locuri asemenea. Advocații din deputația cu memorandumul suspendați dela exercitarea profesiei. Și se deslănțuise o campanie de izulț grosolane, ce a durat luni de zile la adresa întregului popor românesc. Huliri scârnavе, ce-ți mânau sângele în creeri și te exasperau până la extrem.

Toate acestea au avut însă darul să ne închiege rândurile, să trezească pe mii și mii de ai noștri din amorțeală și indolență, să ne facă a înțelege noi cu toții, că suntem la răspântii. Pentru că cu aceia, cari nici dreptul de a ne jeli noi, nu voiau să ni-l respecte, — nu mai putea fi vorba de o înțelegere.

Perioada aceasta de prigonire și insultare a tot ce era românesc, simplu pentru cutezanța noastră d'a fi încercat să ne plângem monarhului de soarta vitregă ce ni s'a creat: a fost dela epoca lui Mihai Viteazul încoace poate întâiul răstimp, când s'a strecurat în simțirea celor mai mulți Români ungureni, bănățeni și ardeleni convingerea intimă, că pe noi numai norocul orb ce ni-ar tinde posibilitatea desmembrării monarhiei austro-ungare și unirea noastră cu frații noștri de peste Carpați, ne mai poate salva. Și convingerea aceasta infiltrată în inimi, năștea multe alte gânduri.

Dar nebunia guvernului ungar tot mai ținea lanț. Nu s'a mulțumit cu atât, ci a dat întregul comitet național în judecată. Și la an l-a și întemnițat. În interval guvernul ungar a pus condeie plătite, ca să scrie și răspândească în numele tinerimei maghiare un „răspuns“ la memorandumul nostru, fapt, ce a împintinat vrednicia noastră tinerime academică din acel timp, ca în frunte cu Aurel C. Popovici, Alex. Vaida și alții să ți dea de gol, prin o documentată „Replică“, răspândită în întreaga Europă civilizată.

Că aceste succese de propagandă ne-au animat mult, că ele ne-au cimentat în mare măsură, că ele ni-au insuflat multă încredere și mai multe nădejdi în puterea noastră de rezistență, — nu poate fi tras la îndoială.

Însă drept judecând: trebuie să observăm și să stabilim, cumcă aceste succese le-am încasat în mare parte pe urma nedibăclei guvernului ungar și a trufliei fără cumpăt ungurești.

Iar în cât o bună parte din meritul acestor succese îi revenea însăși comitetului nostru național, ales în anul 1892 cu apucătura mai sus descrisă, — acest comitet a vestejit meritele sale prin certurile ce s'au lscat în sânul său după ieșirea sa din temniță în 1895 și au dus la scandaloase polemii publice și la totala debaudadă, din care ne-am ales cu stricăciuni morale incommensurabile.

Ne sfâșiasem în mici grupuri de aderenți ai singuraticilor certăți. Unul apăra și aproba pe Dr. Rațiul și osândeia pe V. Lucaci. Altul viceversa.

Comitetul deveni incapabil de orice acțiune și lipsit de ori e autoritate. *Eram pasiviști față de unguri, însă între noi activi în certe și huliri, întocmai ca azi.* Anii aceștia de o amintire cam puțin „glorioasă“ și deasupra prea mult asemănători cu vrăjbele din timpul prezent.

În cursul acestor 3—4 ani de restriște și decadentă morală a costat pe cei mai buni și mai calmi ai noștri o muncă uriașă și extrem enervantă: acțiunea lor îndreptată spre potolirea patimilor și pregătirea căii pentru împăcarea celor învrăjbiți și adunarea lor iarăși într-o corporațiune, capace d'a conduce destinele bietului nostru popor. Epi-gonii de azi, nici că ar mai asculta cuvântul unor atari povățuitori.

Acei mentori ai noștri din acele vremuri triste s'au recrutat în covârșitoarea parte dintre veteranii acelor vre-

muri. În fruntea lor era izgonitul din 1892, Alexandru Mocioni cu fratele său Eugen, și în jurul lor Coriolan Bredicean, Titu Hațeg, Ioan Micu Roșu și venerabilul octogenar de azi Emanuil Ungurean. Au mai contribuit și vre-o 2—3 alții, a căror nume îmi scapă.

Dintre cei mai tineri colaboratori ai lui Alexandru Mocioni, în acest gest mare al său, *Vasile Goldiș era ajutorul cel mai de valoare și mai înzistent.*

După multe și obositoare capacitări și domoliri, în fine, au și ajuns la rezultat. S'a abandonat planul alegerii unui nou comitet, pentru că așa ceva putea să provoace noul încălărări. Și nici guvernul ungar, care oprise între timp funcționarea partidului național, nu admitea conchemarea, în acest scop, a unei conferințe naționale.

În loc, s'a ajuns la înțelegerea a fi comitetul complectat prin cooptare de noi membri. Din prevedere, ca nu cumva aceste cooptări să nu provoace alte mizerii și certe, împăciuitoarii au aflat de bine, ca dinainte și în deplin consens cu dânsii, să fie stabilite și persoanele celor cooptânzi. Ce s'a și întâmplat. În acest temelie a fost chemat în comitetul național și subsemnatul.

Însă boala din fire n'are lecuire. Dintre vechii membri ai comitetului, acela, care totdeauna avea planuri și dorinți ascunse, a știut să exopere președintelui Dr. Rațiu, ca el să invite în comitet, sub titlu de cooptare, și persoane, *care nu erau cuprinse în acordul mai sus amintit.* Era vădită intenția de-a avea în comitet adicți personali la îndemână, cari, firește, din întâmplare, erau, în plus, și confrăți confesionali.

Scurt și fără înconjur vorbind: s'a purtat mare grijă, ca o anumită majoritate să fie asigurată. Pentru că arădanii și bănățenii erau mai toți ortodocși și se urmărea scopul de-a împiedeca, ca ei să ajungă cumva a dirima cu votul lor.

Bine înțeles: bănățenii și arădanii i-a împăcat pe ardelenii învrăjbiți și totuși aceștia, în momentul primei întâlniri a comitetului național reîntregit, au ținut ca prin cooptări supranumerare să-și asigure, cu violarea pactului, o majoritate față cu dânsii.

De unde această teamă de bănățeni și de arădani.

Pentru că aceștia cu toții erau considerați ca aderenți ai fericitului Alexandru Mocioni, cum în mare parte, și în mai mare sau mai mică măsură, au și fost.

Și părea într'adevăr inexplicabilă aceasta aversiune față de marele Alexandru Mocioni. El era doar o valoare incontestabilă, o somitate politică și un bărbat, ce nu cunoștea ambiții personale. Delăturat dela conducere în anul 1892, dânsul s'a purtat atât de gentil, atât de nobil cu noul comitet și l-a ajutat mai ales în finanțarea tipografiei „Tribunei” din Sibiu cu atât mai darnice, încât numai laudă și recunoștință i-se cuvenia. În nou-construitul comitet nici nu primise să fie cooptat. De ce dar măsurile de precauțiune?.

În ce privește pe arădani, aceștia într'adevăr erau mai periculoși.

Mare și înțelept era Alex. Mocioni, vrednic și respectat erau Dr. Rațiu, badea Gheorghe Pop și Dr. Vasile Lucaciu, însă ori-câtă cărpeală se făcea în decursul anilor 1897—1899 pentru restabilirea autorității și capacității de conducere a comitetului național, *opinia publică românească din părțile ungurene cu desăvârșire, iar pe cea din Ardeal și Bănat, în parte covârșitoare, o domina și o conducea, mai bine zis o rupea cu sine în mare elan de ridicare a conștiinței și a sufletului românesc — Aradul.*

Înțeleg Aradul din acele vremuri și nu cel de azi, și înțeleg județul Aradului și nu numai orașul.

*

Merită, ca lumea românească să aibă o descriere fidelă a rolului, ce l-a îndeplinit Aradul și județul său în cele 4 decenii din urmă ale luptelor noastre naționale.

Eu numai încercă pot, nu și desăvârși după cum merită, zugrăvirea acelu mare și nespus însemnat rol, ce și l-au eluat „arădanii”, în răstimpul dintre anii 1895 și 1918 în fruntea partidului național român. Sunt cu mult mai debili la puteri și talent, decât ca să pot îndeplini atare misiune cu deplin succes. Veni-va, cred, istoriograful chemat.

În schimb însă îmi voi da silința să fiu sincer istorisitor al celor știute și experiate de mine, în ce privește ținuta demnă a „arădanilor”.

Născut deși în Bănat, însă aproape de Arad, mi-am făcut studiile liceale începând dela anul 1873 în Arad, vreme de 8 ani în acele clase, cu fiul popii Isaia din Cermelu, cu Vasile Goldiș. Am și locuit împreună ca studenți liceali și mai târziu ca studenți universitari.

Terminându-ne studiile universitare, V. Goldiş a primit catedră la Caransebeş, de unde, la 2 ani, a trecut ca profesor de istorie al gimnaziului din Braşov, iar eu m'am întors cu începutul anului 1888 la Arad, unde în anul 1889 m'am stabilit ca avocat.

Şi-acum să vorbesc de arădani.

Eram tânăr candidat de avocat. Deşi începător în cele politice, însă totuşi bineşor orientat. Fusesem doar anterior în două rânduri preşedintele societăţii „Petru Maior” a tinerimii universitare şi aveam la activul meu şi puţin trecut „politic”, deoarece eu am fost aranjatorul comemorării din anul 1884 al centenarului răscoalei lui Horia, din care prilej am avut curajul a păşi în faţa multimei de tumultuanţi, cari veniseră să ne atace, ripostându-le: „Noi românii n'avem să învăţăm dela voi, cum să ne iubim neamul!”

Fiu al unui şumar-tăran, care nu din plata sa lunară de 7 florini, ce o primea ca şumar erarial, ci din sudoarea feţii sale de plugar, m'a ţinut pe mine şi pe fraţii mei la şcoală, aveam din gura tatălui meu, dată dinainte, marşruta vieţii mele: „Vreau să avem în tine cu un luptător cârturar mai mult, şi nu numai un domn”.

Lucru firesc, că un atare tată, conştient de ce vrea şi ce aşteaptă dela mine; un părinte, care a răspuns, la an, în 1905 ştirii, că sunt ales deputat naţional al Ineuului, cu telegrama că: „Atâta vreme să ai zile binecuvântate, câte vei sluji cu credinţă neamul tău” — nu ar fi lăsat să fac practică de stagiar pe lângă un om fără timbru de luptător naţional ori chiar pe lângă un ovreu, cum o fac azi atâţia tineri stagiaari români.

Tatăl meu dorea să intru pentru complectarea practicei mele profesionale la un bun avocat din Arad, care însă să fie şi unul dintre cei mai de frunte luptători naţionali din Arad.

Aşa am ajuns în biroul renumitului mare român, de pie memorie, Mircea Vasile Stănescu, fost în mai multe rânduri deputat naţional.

Numai decît am ajuns a fi atras, ca tânăr docil şi însufleţit în mişcările politice.

Să trec însă la obiect.

În cele de mai sus am arătat cazul cu scrisoarea generalului Trăian Doda, ce o adresase în toamna anului 1887 preşedinţiei dietei ungare.

Urmările acestui act istoric s-au desfăşurat în Arad, pentru că guvernul îl dase în judecata Curţii cu juraţi de lângă Tribunalul Arad, pentru agitaţie.

Pregătirile pentru cadrele mari, ce trebuia date acelui proces monstru, le făcea şeful meu Stănescu, chiar pe vremea, când ajunsesem eu sub manuducerea dsale.

Era vorba de organizarea unei demonstraţii, care să aibă colosal răsunet, nu numai în întreaga Românie, ci şi la toate popoarele culte.

Închipuiţi-vă: Eroul dela Lissa, generalul român al împăratului, decorat cu cele mai înalte distincţii, idealul grănicerilor severinieni — avea să stea pe banca acuzaţilor în faţa Tribunalului Arad şi a celor 12 juraţi unguri, pentru a se apăra în faţa acuzei de-a fi săvârşit el agitaţie.

Avea să fie o scenă de nedescris.

Ei, şi în faţa acestui eveniment cădea-se oare ca românimea din Arad şi jur să stea rece şi impasibilă.

Putea-se oare să lăsăm a intra generalul Traian Doda în Arad, ca un simplu trecător, urmărit mai mult de privirile celor curioşi?

Putea-se oare să suferim a fi el hulduit de unguri pe stradă ori chiar în sală?

Puteam oare să-l lăsăm a se simţi el singur şi părăsit în Arad şi în sala Curţii de juraţi, făcându-ne ocupaţi cu trebile noastre zilnice şi pitulindu-ne?

Puteam noi arădani să nu-l primim cu drag, să nu-i dovedim stima şi adevărata noastră, să nu ne declarăm solidari cu fapta lui incriminată de guvernul ungar, şi să nu ne pregătim a-l apăra cu trupurile noastre, cu viaţa noastră faţă de atentate ori atacuri potrivnice: pe marele general al nostru Trăian Doda?

Şi de-asupra tuturor obligamentelor morale şi naţionale, ce ne incumbau în preajma acelui proces mare, ce ne stătea înaintea; deasupra chiar a intereselor naţionale de-a dovedi vrednicie şi neînfricare în faţa tentaţiilor de-a ne sgudui, — respingându-le cu hotărîre şi demnitate: mai aveam şi scopul natural politic de-a ne îngriji, ca decursul desbaterii să nu fie mistificat de presa streină, ci

să apară descris fidel în amănunțit, răspândit fiind în întreaga lume.

Desbaterea procesului Doda avea să fie, mi-se pare în 8 sau 10 Iunie 1888. Noi însă dela începutul lunii Aprilie lucram zilnic organizând manifestația și pregătind toate, până la cele mai mici amănunte. Aradul avea să fie asediat în acea zi de mii și mii țărani români din jurul Aradului, bine organizați, față cu cari poliția, ori chiar întreaga garnizoană a cetății Arad, era exclus să poată răzbi, căci nu bieți curioși aveam noi să aducem la Arad, cum s'a făcut la primirea generalului Berthelot în primăvara anului 1919, pe cari să-i ia vre-o câțiva înarmați în goană, ci aduceam bărbați decși într'o mulțime, care știa să reglementeze Aradul.

Totul era pregătit și ziua mare aproape, când ni-a venit știrea, că generalul s'a îmbolnăvit grav, iar la câteva zile mai târziu am primit și vestea morții sale.

Ei bine, va întreba cetitorul, ce lipsă a fost ca aceste pregătiri să ni-se enareze și specifice așa de amănunțit? Sunt doar lucruri dinainte de 40 ani, ce azi n-au nici o actualitate!

Iartă, drag cetitor, am vorbit chiar la obiect. Incepusem doar a-ți descrie arădanii din trecut și chiar în cele de mai sus, — ce-ți par ție lucruri de prisos, — *ți-am zugrăvit biroul de organizare și de conducere al fruntașului arădan de pe vremuri*, care nu obosia nici-când, ci lucra mereu zi și noapte, pregătind bine și până la cele mai mici amănunte tot, ce era de lipsă și era bine, pentru apărarea intereselor noastre naționale, pentru închiegarea rândurilor și pentru asigurarea succeselor de luptă.

Pentru că chela rolului însemnat, la care s'au avântat „arădanii” în istoria luptelor noastre naționale, eră în parte esențială talentul de organizare și deosebita vrednicie de-a lucra și jertfi pentru cauza națională, a fruntașilor arădanii.

Lugojul avea pe marele Coriolan Bredicean însă în județ abia mai 2—3 organizatori de forță; Timișoara pe Emanuîl Ungureanu și iarăș abia 2—3 fruntași de ajutor. Aradul însă avea peste zece fruntași de o energie și de un dor de jertfă neîntrecut și mai fiecare în felul său un talent de organizator.

Incep numai dela Mircea Stănescu și continui cu Gheorghe Popa, Mihai Veliciu, Vas. Mangra, (care în tine-

reța sa era un organizator fără seamăn); Romul Ciorogariu, Sava Raicu și alții.

Iar dela 1900 încoaci a intrat în șirul lor, luptându-și loc de frunte, Vasile Goldiș.

Ca și subsemnatul și alții mai mici, avut-am ceva parte și noi, o las în aprecierea urmașilor.

Ori-cât de savant și sirguincios ar fi însă dascălul, el fără copii cumiți, râvnitori de știință și ascultători în școală — nu va putea da un examen cu laudă.

Așa nici corpul falnic de conducători înimoiși și neobosiți, ce-l avea Aradul în cele naționale, chiar și pe lângă ori-ce fel de opintiri extreme, — nu putea să elupte „arădanilor” locul de frunte și de conducere nediscutată în luptele noastre naționale, dacă nu era la locul său și masa mare a poporului, a țărânelor din județul Arad.

Cele mai frumoase amintiri ale vieții mele de aceasta țărânelă mă leagă.

Inalbit la cap și eu ca toți bătrânii, mai bucuros cu amintiri din trecut și nu cu apa nădejdlor din viitor îmi recoresc sufletul, în vreme de repaos.

Și Doamne, adese mă surprind cu lacrimi în ochi, când mi-aduc aminte de vrednicia țărănilor arădani. Câtă iubire de neam, câtă cinste și credință în piept de simplu țaran! Cât bun simț, ce comoară de putere și de mândrie românească!

Dar se întâmplă de multe-ori, că mă și înveselesc, când îmi trece prin minte câte o pășanie nostimă din trecut, tot o dovadă și ea a bărbăției acelei țărâneli.

Abunaoară: Căzul părintelui Beltechi dela Aldești, când sătenii lui, pe urma păpricașului luat în Șebii la programul lui Solymossy, erau să-l scoată cu boscărțele la hotar.

Ori cazul unicului țaran din Prezești, care votase cu Solymossy și s'a pomenit, că nime în sat nu-l mai cunoștea și nu mai vorbea nici cu el, nici cu soția și copiii lui, așa că ajunsese a fi disciplinat și venise la mine să ceară „carte de iertăciune”.

Și câte alte amintiri dragi, din cari sufletul culege atâtea dovezi ale caracterului ferm, a credinței nefățărte, a curajului nobil și a dorului de jertfă și de luptă pentru neam, ce se ascunde sub sumanul de țaran arădan.

Am umblat în ultimii ani ai vieții mele multă lume românească. Drept că am întâlnit și în alte ținuturi multă

virtute strămoșească și multă însuflețire între țărani. *Însă nicăiri n'am dat de acel grad de vrednicie, estins peste un mare complex de sate și regiuni județene, ca în Arad.*

Deaceea repet: țărănimea arădană are partea leului meritul că „arădanii” și-au eluat un nume nemuritor în istoria luptelor noastre naționale.

Constatând și acest *adevăr istoric* trec a enara, cum și pe ce cale au ajuns arădanii în frunte.

*

Dela 1888 și până la 1892 a dominat în partid absolută pasivitate. Poporul, cum am arătat, nu consimțea cu aceasta neactivitate politică și pretindea „să mișcăm”. În 1892 agitase lumea românească „memorandul” și peripectiile din jurul acelei manifestații, în 1893 procesul memorandumistilor, în 1894 deciziunea Curiei ungare asupra recursului lor dat împotriva judecării și întemnițarea membrilor Comitetului în temnițele din Vaț și Seghedin.

Ei, dar se și sfârșise cu răbdarea Românului. Mereu auziam obiecțiunea: Cum? noi să stăm tot mereu cu mâinile'n sân?

Și în județul Arad s'a dat mai întâiu lozinca: „Luptă, cel puțin în congregația județului!”

Cum în Arad aveam și de mai nainte numeroși membrii români în congregație și cum din prilejul alegerilor congregaționale din 1895 îl mai înmulțisem binișor: ne-am organizat temeinic sub președinția mult regretatului nostru Mihai Veliciu, și am deschis lupta în adunările generale ale județului, care aveau loc tot la 3—4 luni.

Vorbiam românește, criticam și atacam regimul de opresiune, aspru și necruțător. Făceam, ca durata adunărilor, cari mai nainte țineau câte 2—3 ore, să se prelungească pe 2—3 zile. Conveniam dinainte și ne pregăteam fundamental, împărțiam rolurile și grijeam, ca totul să decurgă demn și impunător. Ne îngrijeam că tot decursul adunărilor să fie fidel și amănunțit reprodus în ziarele partidului. Și la toate acestea atrăgeam de colaboratori și pe țărani români de frunte, făcând ca toată mișcarea aceasta, dar totodată și tot efectul ei însuflețitor, să nu apară numai ca meritul celor vre-o câțiva fruntași orășeni, ci să fie resimțit și considerat ca meritul obștei întregi românești din județul Aradului.

Conducerea unui partid sau a unei părți județene din un partid, este o artă, ce reclamă deosebite însușiri. Țăra-

nul român — abstrăgând dela singulari decăzuți — nu se închină la idoli. El are simț de demnitate și mai ales are judecată clară. Pricepe el, că orice ceată de luptători numai prin disciplină poate să culeagă roade ale luptei. Însă țărănul român, și mai ales cel din județul Aradului și din Bănat, nu vrea comandanți, dictatori, în fruntea sa, ci do-re-a vătavi.

Ce să fie deosebirea dintre comandanți-dictatori și dintre vătavi? Ea este mare și mai ales de uriașe consecințe.

Comandantul poruncește și nu explică nimic, ci pretinde necondiționată supunere și ascultare. El nu cere și n'ascultă sfatul nimărui, decât al celor din anturajul lui, și nici nu se ține obligat a explica nimărui scopul ce urmărește prin măsurile ordonate.

Vătavul, dimpotrivă, consultă cu soții cei de luptă, pe cari îi știe credincioși și poruncile lui se desprind din țelurile fixate de obștea luptătoare. El luptă în frunte efectiv, el este pretutindeni, unde se cere îmbărbătare și apărare.

Vătav de acest soi era Mihai Veliciu și Vasile Goldiș, vătavi secundari tot de acest timbru erau ceilalți fruntași arădani.

Din consultări de 50—80 inși stabileam înainte la fiecare congregație ordinea de luptă în discuție intimă cu soții țărani și cu alți fruntași români din județ. Tot ce se făcea, și tactica, ce se urmărea, nu era ideea unui om, ci era planul comun al tuturor. Firește, că de speculanți și aserviți altor interese ne feriam ca de necuratul.

Și asta a fost țaria, forța arădanilor.

Comitetul național convenia odată la an, pe ascuns, fie în Cluj, fie în Sibiu, întrunindu-se din cei 32—33 membri vre-o 10—18 inși. Se discuta „situația politică” se dădea „un comunicat” și se împrăstiau „la revedere”.

Aradul, din potrivă, avea un comitet județean de 120—180 de fruntași și țărani, care convenia la an de 3—4 ori pe câte 4—5 zile — luând și durata congregației în socoată — și în loc de un mic comunicat „asupra situației”, el dădea rezultate, vestea luptă și țărăș luptă.

În 1897 s'a înființat în Arad și organ publicistic, „Tribuna Poporului” cu neuitatul vrednic luptător Ioan Russu Șirianu în frunte. Acest ziar s'a răspândit cu mare succes și servea lupta arădanilor de minune.

Până-ce arădanii, o mână de oameni, izbutirăm să ne înființăm și asigurăm în dezvoltarea sa un ziar cotidian, comitetul central a lăsat „Tribuna” din Sibiu peirai.

Iată cum și prin cari mijloace au ajuns „arădanii” în frunte.

Organul comitetului simțind că punctul de gravitație al partidului se transpune mereu la Arad, începuse a ne cobi mereu. Însă nici Russu-Șirianu nu se lăsa și totdeauna el rămânea deasupra.

Pilda dată de arădani a urmat-o mai în grabă Lugoju. Și marele Brediceanu-tată, cu calitățile lui superioare și cu popularitatea-i fără seamăn mare, de care dispunea în Bănat, ar fi putut să ne întreacă și să ne pună în umbră, dacă ar fi avut și dânsul atâți colaboratori devotați, ca Mihaile Veliciu și V. Goldiș. Avea însă neasemănat mai puțin și i-l apăsa și dogma pasivității, din care membrii familiei Mocioni, dominanți în acel județ, nu voiau să cedeze măcar o iotă.

Cu toate aceste și lugoju a dat în congregații lupte foarte frumoase și însuflețitoare.

A urmat în rând Hunedoara, unde se formase un grup de tineri luptători vrednici și capabili, cu Dr. Aurel Vlad în frunte. Mai târziu apoi au început și la Sibiu, la Brașov, ba chiar și în Alba de jos lupte.

In Cojocna și respective Cluj — nu s'a mișcat nimeni. Nici un glas românesc în congregație. Și totuși azi Clujul are cei mai mulți membri în comitetul dlui Maniu.

Din succesele obținute în aceste lupte date în congregații; din însuflețirea și încrederea în propriile noastre puteri, din cimentarea tot mai bună a forțelor noastre într'un organism pururea vibrant și activ: s'a înfiripat mereu, și-apoi s'a întărit tot mai mult, — dorul obștei țărănești din Arad și Bănat, de-a reintra partidul național în luptă activă și la alegerile pentru dietă.

Cu toate că avem pe partea acestui curent și pe tineretul din Hunedoara, ani de-arândul n'au izbutit încercările de-a exopera apropierea oficială a acestei schimbări de tactică.

Eram și altcum într'o situație șoadă cu comitetul național. El avea mandat mai întâiu pe câte 3 ani, iar de când durata mandatului deputaților s'a estins pe 5 ani și comi-

tetul avea mandat pe 5 ani. Conferința națională, care avea să aleagă noul comitet, se convoca totdeauna în preajma alegerilor generale pentru dietă.

Cum însă în anul 1900, nu s'a convocat conferința națională pe titlul, că guvernul ungar nu admite așa ceva, ci numai întrunirea unei „adunări de alegători”, — din pricina că comitetul național nu voia să cedeze din numirea oficială de „Congres național” — am rămas cu vechiul comitet întregit prin cooptările, de cari am vorbit mai sus.

Invechirea aceasta a comitetului și în ale trecerei sale peste termenul de mandat, și în ale cramponării sale la pasivitatea cea nefericită, de care se urăse lumea românească cu desăvârșire: a avut ca urmare descreșterea continuă a autorității comitetului central.

Și într'adevăr președintele comitetului național din 1900 încoaci, nu mai dirigea efectiv partidul, ci bărbat de altcum stimat și iubit de toată lumea, cum era fericitul badea Gheorghe al nostru.

„Er sass am Dache, wie en Greis,
„Der sich nicht zu helfen weis“.

Ori cât de convinși, personal, că pasivitatea trebuie abandonată, intelectualii români țineau să sufoace orice tendinți de încălcare a disciplinei de partid. Marea parte a țărânilor noastre înțelegea și ea rostul și necesitatea disciplinei de partid și cu toate că ardea de dorul luptei, se lăsa în alegerile din 1900 calmată. De astădată rămase în pasivitate.

Erau însă cercuri în cari din prilejul de alegeri parțiale, în 1902—1904, nu mai era modru să stavilim pornirea poporului spre activitate. Ni-se declara în față: „ne-am săturat de-a mai aștepta până decideți lupta. Veniți cu noi! De nu, intrăm în luptă fără voi!”

Și mai întâiu chiar în județul Aradului s'a dat acest defect în ale disciplinei. Țărânilor din cercul electoral losășel s'a grupat în jurul unui tiner stagiar român și fără a se interesa mult, că ce program politic profesază el: l-a ales, în butul tuturor opintirilor potrivnice ale slugilor guvernului ungar.

Situația din partid devenise într'adevăr imposibilă.

Și adică: cum discuția pe tema trecerii la activitate era nu numai deschisă, ci aproape și terminată cu adesi-

nea aproape întregel opinii publice românești la acest curent; cum toată lumea românească, în afară de vre-o câțiva bătrâni mohicani pasiviști, era cu trup și cu suflet pentru activitate în alegeri dietale: nu mai aveam modru să oprim acest curent, când lumea dorea să-l pună, din ocazie dată, practic în mers. Vorba: „stați măi până ce și oficial decide comitetul!” — nu mai prindea.

Pornirea pentru activitate, drept că a ieșit din inițiativa însăși a masei populare îndeosebi în părțile aradane mult dornică de luptă, — însă aripi i-a dat „Tribuna Poporului” din Arad, care după încetarea apariției „Tribunei” din Sibiu, a luat ea în locul aceleia, numele de „Tribuna”.

Și drept că directorul acestui ziar național din Arad, fericitul în Domnul, Ioan Russu-Șirianul era un activist în-sufletit și un bun publicist, care mereu bătea ferul pentru activitate, însă leaderul cel mai de frunte, condeiful cel mai apreciat și impunător, oratorul cel mai răpitor cu sine și mai cu drag ascultat în serviciul mișcării obștești, ce era, pretindea chiar abandonarea pasivității și trecere la activitate: era **Vasile Goldiș**.

Profesor al liceului din Brașov, cu vaste cunoștințe istorice din trecutul neamului nostru; bărbat de o energie de fer și un talent scripicios: el era totodată și orator distins, dar mai presus de toate un excelent artist în a scrie fulminanți „articoli de fond” în ziarele noastre naționale. Și scria incendiar, scria fără înconjur, fără multe reticențe. Nici când nu-l interesau chestii mărunte, ci totdeauna numai în apărarea dâră a drepturilor noastre apucă condeiful său înaripat în mână.

Pe vremea Memorandului și ani după, cele mai puternice atacuri ale „Tribunei” din Sibiu, din condeiful meșter ale colaboratorului gratuit Vasile Goldiș, ieșeau.

Firește, nu le putea semna, pentru că ar fi primejduit liceul în al cărui serviciu era, atrăgându-i răsbunarea guvernului ungar.

Însă, cei inițiați o știau asta și mai ales o știam eu, colegul său de școală, care mai târziu în mai mult de 8—10 cazuri am îndeplinit rolul de apărător al redactorului „responsabil” în fața Curților cu jurați, pentru articolii fulminanți ieșiți din peana prietenului meu Vasile Goldiș.

Îndeplineam acea misiune și eram atât de fericit, că o pot face, ca în rolul meu de apărător al „responsabilului” redacției, eu acoperit de imunitatea avocatului și de drepturile mari asigurate barei, să îndeplinesc funcțiunea lunei, care reflectă asupra noastră nu razele sale proprii, ci lumina împrumutată dela soare. Apăram pe responsabilul pentru redacție totdeauna cu aceea, că cele cuprinse în articolul incriminat sunt adevăruri ireversibile și le comentam de-alargul, producând pentru fiecare zăcere din acel articol dovezi peste dovezi și argumente peste argumente.

Firește, că pe responsabil adese îl osândeau, însă *efectul* articolului incriminat pe urma procesului se dubla, chiar se înzecea.

Cine nu-și aduce aminte dintre intelectualii români mai în vârstă de articolul „Vremea s-a ’mplinit!” din Tribuna dela Arad, care articol într-un prea frumos stil arhaic le înșira Ungurilor păcatele lor de moarte, săvârșite în potriua noastră și le pretindea să încete cu uneltirile la ființa noastră etnică, pentru că — „vremea îndelung răbdării noastre: s’a plinit.”

Din anul 1900 încoaci aveam pe Vasile Goldiș în mijlocul Arădanilor. Veni din Brașov și așezându-se stabil în Arad luă în mâinile sale ridicarea „Tribunei” din Arad la nivel superior. Iar în lupte partea leului.

Din prima zi a reîntoarcerii sale la Arad, datorită calităților sale distinse și nimbului mare, ce îl adusesese cu sine, el era dirijitorul cel mai iscusit și mai respectat vătav al luptelor naționale din Arad, firește sub președinția iubitului nostru șef veteran, Mihail Veliciu.

„Tribuna” din Arad câștigase în dânsul un îndrumător de rară destoinicie și astfel discuția ziaristică pentru decretarea activității, ce s’a deschis între „Tribuna” de-o parte și între „Drapelul” din Lugoj și „Gazeta Transilvaniei” din Brașov de altă parte, cari din urmă apărau tactica pasivității, a luat un avânt extraordinar interesant. Discuție, care V. Goldiș o ducea, Vasile Goldiș o dirigea și în care întreg curentul activist V. Goldiș îl reprezenta, ca cel mai capabil și mai valoros exponent.

Discuție, în care Goldiș cu Russu-Șirianu au rămas de-asupra.

Acesta-l *adevărul istoric* în chestie și dacă dnii Maniu și Valda lasă micuților dela „Patria”, ca din interes clicaș de-a despoia pe Vasile Goldiș de marile sale merite, să tragă ei în tăgadă — împotriva propriei lor conștiințe de fapte, — presupunând eu că nu vor fi avut obrazul a scrie în chestie de care nici habar n’ar fi, — zic să nege ei un adevăr istoric în fața Ardealului întreg nu numai, ci de-asupra să-și permită ei și gafa de-a lua în batjocură și un alt vechiu fost coleg de luptă al lor și a-l prezinta pe acesta ca pe un mincinos, direct pentru că acest coleg a avut îndrăzneala să aducă aminte lumii românești din Ardeal un mic merit din șirul multor altor și mai mari cele are la activul său moral V. Goldiș pentru serviciile aduse desinteresat cauzei sfinte a neamului său românesc: rău fac dnii Maniu și Valda și mult își diminuează prin atari ultări de sine, ei înșiși, valoarea morală, de care negreșit dispun.

*

Trăiam în anii 1903—1904 timpuri foarte critice pentru partidul național, cu privire la disciplina și unitatea lui, și din alte pricini.

Pentru că încă din 1889 încoaci intrase între membrii din Ardeal și aderenții Mocioneștilor din Bănat din comitetul național deoparte și între membrii în comitetul din județul Arad și din o parte a județului Timiș-Torontal, o adâncă înstreținerea sufletească, care pe urmă a degenerat în luptă fățișă și în atacuri personale.

S’a ivit acest incident grav pe tema alegerii noului episcop, în scaunul ajuns a fi vacant pe urma trecerei fostului episcop arădan, Ioan Meșianu de metropolit al Sibiului.

Imensa majoritate a fruntașilor arădani în consens cu dorința obștei țărănești, a dus candidatura lui Iosif Goldiș, vicar al Orăzii, care deși politicește a fost un „moderat”, însă era un om curat la mâni și de o cultură clasică. De-asupra era fiul județului, născut în frunțașă comună Socodor.

Guvernul și metropolitul Meșianu aveau de candidat agreat al lor pe arhimandritul Augustin Hamsea. Firește că nici acesta nu era naționalist.

Sătulă de nepotism și de alte abuzări, ce au dăinuit în dieceza Aradului pe vremea păstoririi episcopului Meșianu, lumea românească, firește, ortodoxă, din dieceză vola cu

orice preț, ca favoritul fostului episcop să nu fie ales, ci să ajungă episcop I. Goldiș.

Și s’a dat o luptă aprigă. Tot ce era naționalist-activist în județul Arad și părțile bănățene și bihorene din dieceză, intelectuali și popor, — era pentru Iosif Goldiș. Și tot ce era guvernamental, ori încarnat passivist și — mi-rați-vă — greco-catolici, erau pentru Hamsea.

Dar nu numai atât, ci mai ales organele conducerii partidului național „Tribuna” din Sibiu și „Gazeta Transilvaniei” din Brașov, luaseră pe arădani la atacuri personale și inzulte ce treceau toate marginile, pentru că erau pe lângă candidatura lui Iosif Goldiș.

Furci de spânzurători ni se puneau în prospect, de trădători și nemernici eram numiți și huliți. Și acestor trivialități le seceda din Lugoj și organul personal-familial al mocioneștilor pasiviști.

Mult ne băteam noi, în frunte cu M. Veliciu, V. Goldiș și alții, capul: de unde atâta furie asupra-ne, când la urma urmei alegerea vlădicului era să fie treaba noastră internă.

Și am văzut și înțeles, că numai pretext era alegerea de episcop. Doar din punct de vedere național Iosif Goldiș era mai puțin excepționabil și deasupra era caracter, iar garanțiile, cari ni le tindea, o cheazășle mare.

Însă trebuiau „arădanii” cei rebeli, — arădanii, cari își făceau prin luptele lor din județ, vază și renume, — arădanii, cari vociferau pentru decretarea activității, — arădanii, a căror ziar local tot mai mult pune în umbră pe cele acreditate ale dlui Corolanu din Cluj și cari arădani amenințau a se înstăpâni asupra întregii conduceri a partidului: trebuiau discreditati, trebuia să fie încălcați și luați în picioare.

Cea mai mare vâlvă și larmă o făcea în acest scop exponentul greco-catolicismului, trimis a se așeza în Arad, Ștefan C. Pop.

Însă campania aceasta de ponegrire a arădanilor, tendința de a sparge solidaritatea lor și puterea-le mare, întemeiată pe consimțirea lor cu masele populare, — n’a succes. Iosif Goldiș a învins, mai bine zis, au învins arădanii, și în aula episcopescă din Arad s’a întronat un episcop iubit de popor, iar în consistorul diecezei stăpânirea naționaliştilor arădani, care a adus pentru de a fi suflet conducător al acestui consistoriu pe Vasile Goldiș.

Drept că poporul din dieceza Aradului a ținut să dea frunțașilor săi o satisfacție strălucită. Instalația noului episcop s'a făcut în cadrul unei manifestări grandioase cum nu s'a mai pomenit. Un banderiu de peste 500 volnici aleși, veniți din satele diecezei, și o mulțime de românași și românce, în număr de peste 30 mii suflete, au făcut suita noului episcop de intrare în reședința sa.

Văzându-se atât de tari în pozițiile lor, întemeiate pe cel mai intim consimțământ frăcesc cu massa mare populară, firește că frunțașii arădani nu numai că nu s'au intimidat, ci au continuat cu vervă și mai acută opintirile lor îndreptate spre scoaterea întreg partidului național român din letargie.

Dar nici pasiviștii și uniții nu voiau să se lase bătuți, ci mereu atăcau pe episcopul Goldiș și pe arădani. Zi de zi ne înțepau și ponegreau. Ei ajunseseră a fi atât de mici la suflet, încât chiar nici luptele noastre, ce le dădeam tot așa de energic în congregații, să nu le mai înregistreze în ziarele lor.

Dimpotrivă, când episcopul Goldiș, cedând obligămintelor convenționale, oferia anual o masă de gală în onoarea autorităților și a armatei, se făceau glosse chilometrice, firește, răutăcioase.

În fapt „moderatul“ episcop Goldiș a fost ca episcop de o ținută foarte demnă.

Memoria lui merită ca să scot în relief câteva dovezi ale superiorității sale.

Dăduse de începutul anului 1900 prima masă de gală, în onoarea șefilor autorităților din Arad în frunte cu „fișpanul“ Urban și vicecomitele Dálnoky.

Și cum după uzuanțe le umbla — pe urma toasturilor pentru împărat și guvern — și acestora un toast, episcopul Goldiș mă însărcinase chiar pe mine cu rostirea acestei închinări.

M'am achitat de acest rol în chip elegant: l-am ridicat — firește fără a atinge politică — în calități personale, în vrednicie etc. până la Ceriuri.

Imediat după prânzul de gală se întâmplă să avem constătuirea noastră la „Vas“ în vederea congregației, ce urma să fie mâine-zi, Luni. Și soții de luptă au aflat de bine

să mă încrează chiar pe mine cu critica raportului anual, al conducerii județului, care urma să fie luat în discuție.

Și m'am achitat și de aceasta încredere în deplină măsură. Vorbind din punct de vedere politic, am arătat incapacitatea „fișpanului“ și a „vișgspanului“ d-a dirija spre binele obștei județene, administrația județului și am scos în relief cazuri concrete, cari îi dădeau de gol și îi făceau de răs. Volui fi având o rară inspirație, pentru că am rămas singur eu uimit de succesul obținut.

La câteva zile, ce-mi enarează vlădicul Goldiș, fostul meu drag profesor. După atacul de Luni au fost la dânsul cei doi corifei și l-au rugat să mă caimeze puțin. Scoteau în contrast toastul de Duminică cu filipica de Luni. Dar el le-a zis: „nu mă amestec în politică“!...

Iar că ce ținută avea episcopul Goldiș în apărarea autonomiei bisericii sale, nimic nu poate dovedi mai înălțător, decât răspunsul ce l-a dat contelui Apponyi, ministrului ungar de culte, când acesta îl desaprobase că a cutezat să întărească alegerea vicarului de Oradea, înainte de a fi cerut autorizația ministerială. „Am pus jurământ să apăr drepturile autonome ale Bisericii mele, și dela respectarea acestui jurământ nu mă va abate nici o putere din lume. Cum după acele legi întărirea alegerii vicarului este exclusiv dreptul meu, n'am avut să cer nimănui autorizare. Iar dacă Exc. Voastră ar împiedica pe vicarul meu să-și ocupe postul său, am să cer audiență Regelui, pentru a depune, în chip de protest, insigniile potestății mele archierești violate, la treptele Tronului, retragându-mă la Mănăstire“.

Arate-mi-se, afară de A. Șaguna, mai un singur archiereu de atare demnitate în a respinge amestec străin în sânul bisericii sale.

Cu toate acestea, atacurile, îndreptate împotriva „grupului Goldiș“ din Arad țineau în foile gr. catolice lanț. Szabó al lor din Gherla era cruțat, Goldiș acesta însă mereu calomniat și ponegrit.

Scurtă vreme de păstorire i-a fost însă dată episcopului I. Goldiș. În primăvara anului 1902 s'a mutat dintre noi în cimiterul mănăstirii Hodoș-Bodrogului.

Și curios, deși noul nostru candidat la vlădicia Aradului era deastădată un naționalist de forță pe acea vreme

omul, care a substituit comitetul național pe timpul înțemnițării sale, și organizatorul „Congresului naționalității”, ținut în toamna anului 1895 în Budapesta:

Greco-catolicii și passiviștii iarăși s'au pus în gardă de atac față de noi, pledând în favorul candidatului guvernului, A. Hamsea, din mâni și din picioare.

Am învins din nou. Și am ales în 1902 ca episcop al Aradului pe marele naționalist din acele timpuri, Vasile Mangra.

Credeți că Cicio-Pop cu uniții săi din Blaj-Gherla-Cluj ne-a mai slăbit din hulire și au mai cedat din alipirea lor pe lângă candidatul guvernamental bucatat A. Hamsea? Credeți că passiviștii și organele lor au desarmat? De loc nu. Ci s'a început o campanie și mai cumplită împotriva „arădanilor”. S'a năpustit personal asupra alesului episcop cu învinulrea că este un imoral, care ar fi violat o perdită și ar fi sustras banii din colecta „Diaconovitch-Loga” și s'a făcut acuza chiar și împotriva bătrânului Nicolae Oncu, că s-ar fi pretat la rolul de Satyr.

Erau scornituri fără seamăn murdare, însă guvernului ungar ele i-au tins bun sprijin pentru a putea el propune Monarhului respingerea lui V. Mangra dela scaunul episcopesc, pentru care era ales. Doar respingerea singur pe titlul, că era mare naționalist, nu se prezintă a fi rezonabilă.

Și cine bătea în palme de bucurie, când a venit vestea neacceptării lui Mangra? Dragul nostru conluptător Ștefan C. Pop și uniții săi de pretutindeni, cu mohicanii passiviști dimpreună.

Apucaseră nădejdea, că pe urma acestui pretins eșec al nostru, o să ne dăm de răpane, demoralizăm așa, că în fine totuș exponentul uniților, colegul nostru Ștefan C. Pop, marele elector al Hamsiștilor, o să ne întroneze un vlădic, pe pofța lui, în aula episcopescă din Arad.

Și urma, ca după spargerea rândurilor noastre el să ocupe locul lui Velicu, iar pe Emanuil Măglașiu să-l aducă în locul lui Vasile Goldiș. Așa sperau.

Însă nu s'a întâmplat așa, pentru că noi am respins cu votul nostru și pentru a treia oară pe candidatul uniților și pasiviștilor, dela demnitatea de episcop ortodox al Aradului, alegând pe un al treilea.

Și am rămas învingători pe teren. Hamsiștii bieții, recunoscători marelui lor protector unit, l-au ajutat mai târziu la proprietatea Chelmacului pe Ștefan C. Pop, fără a-l costa un ban. Însă de aceasta o să vorbesc mai târziu.

Am istorisit toate peripețiile, prin cari am trecut, noi arădanii, în decursul anilor 1899—1903, ca să învederez, că ziarele acreditate ale conducerii oficiale a partidului național „Tribuna” din Sibiu și „Gazeta Transilvaniei” din Brașov, ce campanie de pățimașă ură și de dor a ne descredita au dus în decursul acestor ani, secondate de „Drapelul” mocioneștilor, — împotriva noastră, arădanilor.

Ce interes îi mâna să ne atace, să ne ponegrească? Nimic altul, decât teama, că pe urma acțiunii noastre solidară cu voia poporului, le creștem peste cap și avem să-i deposedăm din conducerea partidului.

Am învins, însă repudiând toate atacurile, cu superioritate. Și cum lupta în congregație curgea și mai aprig, vaza și trecerea arădanilor era în cale spre culme.

*

A rămas însă mult pelin pe fundul pocălului, ce ni-lau tins în decursul acelor 4 ani de huldială, soții noștri din comitetul național, greco-catolici și pasiviști, să-l golim.

Simțul de respudiere a amestecului strein în chestiile interne ale bisericii noastre ortodoxe; scârba de murdăriile vărsate din ură confesională asupra-ne în decursul acestor 4 ani, au desechibrat în judecata lor, mai înainte atât de calmă, pe mai mulți dintre arădani.

Mai fatală și hotărât decizătoare pentru des-echilibrarea sa chiar și mentală, a fost influența, ce au avut-o aceste campanii, extrem de urâte, asupra celui mai interesat în chestie, asupra lui Vasile Mangra, unul dintre primii fruntași ai noștri în Arad, pân-atunci unul dintre cei mai aprigi și neobosiți, mai persecutați și totuș mai neînfricați luptători, ce i-a avut cândva Româניה din aceste plaiuri.

Faptul, că organele din Ardeal ale partidului, dirijate de conducerea oficială a partidului, să agreeze înoptriva lui, care era naționalist probat, pe omul incolor al guvernului, nu numai, ci să nu să sfiască de infamia acuzelor false, ce i-s'au adus, pentru a împiedeca întărirea lui, — ba dinpotrivă, să răză cu hohot al bucuriei, că întărirea lui în scaunul episcopesc a fost zădărnicită: a avut

darul nefericit, să facă a încolți în sufletul de schit al călugărului Mangra, o ură nebună în potriva celor din Blaj, Gherla și Cluj.

El începu a fi convins, însă convins într-o formă maldivă, ce nu mai admitea argumentări în contra, că o conlucrare politică cu Coroianu și soții este exclusă și că, în consecință, noi arădanii trebuie să ne desfacem de dânsii și să luptăm separat.

Era clar, că nu-i modru să abatem pe Mangra dela idela sa scrintită, readucându-l la sentimente mai bune, concordate cu marile interese ale neamului. Am recurs din necesitate la arma intimidării, și ne-a succes a-l face pe V. Mangra să se retragă pentru anii dela 1905 până la 1910, ursuz și desconcentrat, în reședința sa de vicar al Orăziilor.

Între timp fratele Dr. Aurel Vlad din Orăștie, a pus pupază pe colacul curentului activist, propagat de arădani, cu V. Goldiș și Russu-Șirianu în frunte. Din prilejul unei alegeri parțiale, ce s'a deschis în județul Hunedoarei, el a primit candidatura pentru loc în dietă la Ilia-Dobra, — cu program național.

Acest act al dlui Vlad vrea „Patria” din Cluj să-l folosească pentru a-l prezenta ca pe un tată al activității, când de fapt, pasul dlui Aurel Vlad nu însemna nimic mai mult, decât că, pe o vreme când trecerea la activitate ajunsese a fi voință generală în opinia publică românească, — d-sale i-s'a dat, din întâmplare, ocazie d-a pune în aplicare aceasta dorință obștească, firește naște de a fi fost decisă oficial abandonarea tacticei pasivității.

Lucru, ce dealcum și arădanii, în frunte cu Vasile Goldiș l-au făcut, punând în Martie 1904 candidat pentru alegerea parțială din Nădlac, în persoana subsemnatului.

Era în acest chip, în repetite date spartă pasivitatea când începură a ceda în fine, în preajma alegerilor generale pentru Dietă, scrise cu finea anului 1904 — și moșicanii din comitet al pasivității. Vedeau și ei, că dacă s'ar pune și pentru mai departe în calea curentului activist, acesta are să treacă peste dânsii, ca peste niște putregai, lăsându-i fără rol în viața publică românească.

Vedeau oamenii dlui Coroianu primejdia și căutau să prevină. Multe căi duc la Roma.

Au încercat să experimenteze mai întâi cu formula, că partidul național este pus din partea guvernului ungar

în imposibilitate d-a se întruni și astfel a decide și în ale tacticei de luptă, deoarece guvernul nu vrea să admită convocarea „Conferinței naționale”, ci numai întrunirea unei „adunări de alegători”.

N'a prins apucătura. Noi activiștii li-am răspuns: nu ne lăsăm împedecați de formalisme subtile. Las fie pentru guvern constătarea noastră numai „adunare de alegători”, noi vom ține-o și pentru noi va fi tot așa conferință națională, ca cele de până acum. Însă conferință trebuie să ținem, pentru că așa, cu un comitet ieșit din mandat, care nu mai poate avea autoritate și n'are nici îndrumări dela popor, nu mai merge. Și dacă nu o convoacă prezidiul, o convocăm noi...

S'a sulevat apoi alte piedici. Cică punctul 1 din programul dela 1881, care pretindea autonomie teritorială pe seama Ardealului restrâns, îndârjește mult pe unguri și astfel ar trebui să trecem a pretinde autonomie națională, modificând acel punct de program. Însă guvernul ungar nu vrea să admită nici o discuție asupra punctelor de program.

Li-am răspuns: crează guvernul că nu discutăm, noi ne vom retrage în comisii și vom discuta. Iar când plenul adunării naționale primește în bloc propunerile, este lucrul pentru noi decis.

Așa a urmat apoi, că ni s'a pus în fine, într'un ton foarte timid întrebarea: Ei, bine, ce aveți voi arădanii de gând, ce și cum să facem, ca să fie bine?

Și cui s'au adresat? Lui Vasile Goldiș!

Iar Goldiș, par'că n'ar fi avut și el parte din invectivele nesăbuite, cu cari am fost acoperiți vreme de 4 ani, — li-a răspuns frățește, pregătind fără gânduri ascunse, fără viclenii, un plan amănunțit a felului, cum avea să decurgă memorabila conferință națională din 10 Ianuarie 1905 și cum a și decurs.

Era să îndeplinească el însuși rolul de referent al comisiunii, ce urma să propună abandonarea pasivității și trecerea la luptă activă în alegerile dietale, — însă, din nefericire se îmbolnăvise și n'a putut lua parte la conferința din Sibiu. Așa am ajuns subsemnatul la cinstea de a-l înlocui.

Prin alegerea noului comitet și pe urma decretării pasivității, părea restabilită buna pace și înțelegere în conducerea partidului. Rezultatul acesta ce în primul rând meritul lui Vasile Goldiș era.

Drept că în Lugoj Mocioniștii nici acum nu s'au supus. Însă o descălecare a celor 8 deputați naționali, aleși în 1905, la Lugoj într'un fast de însuflețire populară, ce n'a mai văzut citadela ănturajului mocionist, a rupt și acest zăgaz așa, că în 1906 Bănatul a ales 5 deputați naționali.

N'am să intru în descrierea luptelor duse în parlamentul ungar între anii 1905—1910, pentru că ele aparțin domeniului istoriei și eu, ca unul dintre participanții mai modești la putere, nu mă simt chemat a le zugrăvi.

Țin însă să constat, că dela 1906 încoad, cu toate că președintele, vicepreședintele și secretarul general al comitetului erau tot aceiași, și cu toate că dl Maniu și dl Vaida li-erău mai aproape lor, decât noi arădanii, — în comitet Aradul era respectat și tot așa și Bănatul, pe al cărui ilustru fiu, Coriolan Bredicean, îl aveam înconjurat de devotamentul intim al tuturor soților de luptă.

Așa în sfatul partidului. Iar în ale luptei în afară de parlamentul ungar tot Aradul era în frunte, iar în fruntea Aradului: V. Goldiș.

Era dar prea natural, că luptele date cu neastâmpăr și cu tenacitate să aibă mai mult răsunet în urechea obștei românești, decât biete „comunicate“ — asupra situației politice. Nu-i de mirat așadar, că Aradul și Banatul reprezintă în ochii obștei mari românești de pretutindeni, comitetul național cel activ, mobil în fiecare moment ce se ofere pentru luptă, — iar centrul oficial din Ardeal al comitetului reprezintă — „comunicatele“ politicoase.

Punctul de gravitate al conducerii partidului a trecut dela 1905 încoad și mai complect la Arad și pentru că în locul comitetului mai ades funcționa „clubul deputaților“ naționali, cari deputați din 1906 până în 1910 au fost 15 la număr, dintre cari crișenii și bănățenii laolaltă 9 inși, până ce întreg Ardealul avea numai 6.

Iar în raport, confesional erau tot 9 ortodoxi față cu 6 greco-catolici.

Deasupra crișenii și bănățenii aveau în fruntea lor pe Coriolan Brediceanu și pe *Vasile Goldiș*, — chiar doi „Dantoni“, până ce ardelenii un „Hamlet“.

Între timp însă Aradul a ajuns a fi cercat de mari ispite, al căror germine se data — cum arătai mai sus — încă dela amestecul uniților în decursul anilor 1899—1903 în chestii lăuntrice bisericești ale arădanilor.

Destinația secretă, ce vor fi voit să o dea expatriații I. Slavici și E. Brote, „Tribunei Poporului“ — cum ea a ajuns a fi destăinuită abia prin anii 1910—1914, — datorit cinstei naționale a regretatului Ioan Russu Șirianu: n'a încolțit, era sufocată cu desăvârșire. Foala a luat în interval numirea de „Tribuna“ și lucra cu vizir deschis în senz curat național, sub redactorul-șef Ioan Russu-Șirianu cu dirijarea aceluia, care o ridicase la înalt nivel: Vasile Goldiș.

Cum însă V. Goldiș a dat cu ușorul uitării toate înzultele aduse arădanilor, acest gest al lui și al celor ce-l urmau, n'a avut darul să potolească arsura pelinului, ce tulbura nu numai pe Vasile Mangra, ci și o ceată de intimi și vechi prieteni ai lui.

Iată explicarea cazului cu Vasile Lucaciu, care, candidat pentru cercul Radnei din județul Arad, de către noul comitet național ce s'a ales în 10 Ianuarie 1905, și sosit la Arad ca să între în compania electorală, — a trebuit să renunțe la candidatură, pentru că cei tot încă înverșunați pentru furcile, ce li-se promiteau din partea greco-catolicilor, au ridicat protest energic în potrivă, măcarcă fericitul în Domnul V. Lucaciu nu era vinovat cu nimic în chestie.

Va se zică, gestul mare al lui Goldiș, d-a uita toate de dragul unei conlucrări frățești cu ardelenii, a provocat a sciziune suflească între inșiși arădanii. El o vedea, însă ținea atât de mult la unitatea partidului, încât nici pe un singur moment n'a trăgnit, n'a ezitat.

Încercând Mangra să ne capaciteze a ne desolidariza de ardeleni, V. Goldiș tot așa de rezolui l-a somat să nu mai cuteze atari încercări, cum o făcusem, la rândul meu, și eu.

Prietinii lui Mangra se pusese în expectativă. Goldiș și noi ceilalți vedeam nemulțumirea lor și în 1906 încercăm să atragem cel puțin pe unul dintre dâșii între deputați, ca acolo să-și dea pe față tendințele sale. L-am și ales, însă în grațiile prietinelor lui Mangra nu am mai putut intra. Din potrivă ei s'au pus pe lucru în ascuns.

Au pus mâna pe „Tribuna“ delăturând din fruntea ei pe I. Russu-Șirianu și pe V. Goldiș și ridicând la locu-i pe Sever Bocu, ca la moment dat să aibă ziarul la dispoziție.

În 1910, când Mangra, mânat de un orgollu dement și-a spurcat întreg trecutul frumos, trecând în tabăra lui

Tisza, iată că în scurt și noi ne pomenim cu învinuire și luări în batere de joc, în „Tribuna noastră” din Arad.

Singurul deputat arădan, care reușise în anul 1910 și el, din grația guvernului ungar, pentru că acesta l-a promis a nu-i pune contracandidat, — dl Ștefan Cicio-Pop, unitul, a fost primul obiectiv al „Tribunei” dlui Sever Bocu, în campania fratricidă arădană, ce se începuse.

Ce era mai ușor decât să ne desolidarizăm de dânsul, ori cel puțin să stăm pasivi, lăsând să vedem cum îi plătesc prietenii lui Mangra pentru multele sale uneltiri din anii 1899 — 1903.

Nol însă, și mai ales V. Goldiș, țineam să nu-l lăsăm pradă urei oarbe.

Drept că știam, că dela Șt. C. Pop multă recunoștință, n'avem să așteptăm pentru acest gest al nostru, — cum am și pățit-o — însă aflam, că dacă odată suntem puși în fața necesității d-a apăra unitatea partidului național, n'avem să căutăm, că oare fi-ne-va cineva mulțumitor pentru aceasta credință a noastră, ori nu: era mai bine să începem lupta cât mai curând.

Era mai bine.

Așa s'a provocat și dat lupta din anul 1911, care a dus la înghenunchierea „Tribunei” Bocuului și la restabilirea disciplinei de partid, în care luptă, partea leului l-a revenit iarăși lui Vasile Goldiș.

Ce să mai însir amănuntele acestei noi încăierări: destul că Goldiș a învins.

Datorită acestei învingeri „Românul” a ajuns a fi organul care dirigea opinia românească dela 1912 încoași, iar Aradul deveni și mai mult centrul dirijării partidului național român, salvat de V. Goldiș în ale unității sale.

Cum i-a mulțumit dnii Maniu și Valda pentru credința lui românească.

La 2 ani, jeloși pe vaza și trecerea lui precumpenitoare, simplu îl delaturară, sub pretext, că „face politică filorusească”, din fruntea „Românului” întemeiat de dânsul, și trimis din Mucia-Clujului pe dl Sever Dan ca director al ziarului nostru arădan. Fără ședință de comitet, așa numai din o convenire de suprindere a clicășilor.

Atunci a fost, când m'am aflat îndemnat a-i scrie dlui Maniu: „credința voastră este „graeca fides”.

Totuși, cetind organele dlui Maniu, fie pe cel din Cluj fie pe cel din București, vei afla rostindu-se zilnic că omul mai perfid, om care de când este el, tot numai pentru a sparge partidul să fi lucrat și uneltit: nu afli altul pe lume decât pe — Vasile Goldiș (!?).

Iar dl Ștefan C. Pop, pe care Goldiș cu votul său l-a impus în 1905 cercului Șiriei de candidat oficial românesc, cu sacrificarea fericitului Ioan Russu-Șirianu, dorit de cercul întreg; Ștef. Cicio Pop, pe care Vasile Goldiș l-a împins înainte spre cariera politică și în momente critice l-a apărat ca nimeni altul: el trebuia să o știe, ca mine, în sufletul său, că acele învinuiri cât de nedrepte și cât de păcătoase sunt.

Poporul din județul Aradului — sunt sigur —, altcum îl cunoaște și altcum îl va răsplăti pe fiul cel mai distins în viață, al său, care este Vasile Goldiș, — de cum ar cere interesele clicei, căreia îi aparține și dl Ștefan Cicio-Pop, domnul „domeniului dela Chelmac.”

„Ad vocem”: domeniu și mare proprietar.

Pe vremea, când eram amândoi deputați naționali, asigurând poporul, că pentru el ne sbatem noi și nu pentru căpătulala noastră personală, — am cumpărat și eu o mare și prețioasă moșie domnească, zis „domeniu” și a cumpărat și dl Cicio-Pop.

Eu pusta Ypsilanti din hotarul comunei Moroda.

Dl Ștefan Cicio-Pop moșia Latour din hotarul Chelmacului.

Eu bare-mi am riscat 30.000 coroane, depunându-le arvună, care puteam s'o pierd.

Dsa n'a dat dela sine un ban.

Și eu și dsa am făgăduit chiar și vânzătorului, că moșia n'avem s'o reținem pe seama noastră, ci avem să o cedăm poporului din comună, fără a răvni vre-un câștig.

Ei bine: pe mine m'a îmbiat Morodanii cu preț dublu, chiar triplu, dar totuși nu le-am dat moșia. Ci mă lăfăiesc în ea, ca mare proprietar, scăldându-mă în ura poporului din acea comună.

Dinpotrivă: dl Ștefan Cicio-Pop n'a primit și n'a cerut nici un ban, nici pentru mijlocirea cumpărării, nici ca rebach. Ci li-a predat imediat moșia cumpărată bieților chelmacani. Și să simte ferice și răsplătit că li-s'a ridicat o cruce în colțul domeniului pentru „credința” lui către popor.

Ori nu-i așa, ci ar fi cumva chiar din potrivă?!

Și dădu bunul Dumnezeu, să se surpe zidurile temniței noastre în toamna anului 1918...

Însă, ce să vezi? Când asupritorii noștri de veacuri ajunseră a nu mai fi pentru noi putere temută: cine dădea mai tare din coate, ca să ajungă în frunte, — aceia dintre noi, cari mai nainte nu prea erau în fruntea luptătorilor.

Așa a urmat, datorit modestiei arădanilor și bănățenilor, ca în 1918, din prilejul adunării mari naționale din Alba-Iulia, s'a petrecut de după culise, o repetare a apucăturii din 1892.

S'a trecut iarăș conducerea partidului național pe mâinile foștilor mari pasiviști din Ardeal, cari dela retragerea dlui Corolanu de pe arena politică aveau ca șef al lor pe nepotul său, dl Iuliu Maniu.

N'am reclamat, ne-am pus la dispozițiile lui și am ținut să ne facem datoria în Consiliul Dirigent.

Însă nu mergea, dela o vreme încolo, bine. Lumea începuse a se desiluziona, ba chiar a protesta pe urma unor treboare în ale distribuirii sării, petrolului și făinei.

Noi ceream urmărirea celor vinovați, însă nu se grăbea cu ea.

Așa am ajuns, *din vina dlui Maniu*, că popularitatea Consiliului Dirigent, din păcatele alor 2-3 oameni, a scăzut pân-acolo încât în Iunie 1920 alegerile au eșit mult nefavorabil pentru partidul național.

Pentru că atunci s'a petrecut prima roire a unei însemnate cete de membrii fruntași din partidul național, în frunte cu fidele Vasile Lucaciu și cu Octavian Goga, urmați și de subsemnatul. Roire provocată de incapacitatea dlui Maniu de-a conduce partidul.

Mulți însă au răbdut conducerea imposibilă a dlui Maniu încă 6 ani de zile și au suferit să fie amestecați cu fel și fel de alte grupulețe de oameni politici, într'un amalgam bizar cu două capete, ca vulturul austriac de odinioară.

Îndelung răbdarea lui Vasile Goldiș părea a fi fără sfârșit.

Declarase, când pe vremea nemulțumirilor sale neasunse, a ajuns pofit a ieși din partid: „Eu pot să fiu numai cel mai din urmă, care va părăsi partidul național român!”

Dl Maniu ori-cât de isteț altcum, de astădată n'a înțeles aluzia făcută. N'a înțeles, că acea declarație a dlui

Vasile Goldiș învegea asupra faptului: a fi dl Maniu cu ai săi de mult ieșiți din partidul național istoric, și adică din momentul cel fără consensul și aprobarea obștească a partidului genuin național a scurtat firma glorioasă a partidului și a cedat restul de inscripție comună și pentru alte 3 grupulețe politice.

După un șir de mari greșeli și nesuccese ar fi trebuit să urmeze și vremea d-aș da dl Maniu seamă de stângăcia amândouă mâinilor sale. Eu cred că s'a urât și dânsul de atâtea eșecuri. Însă corpul de pretoriani, format odată în jurul d-sale și al Dlui Alex. Vaida, nu-l lasă, îl ține captiv.

A trebuit ca V. Goldiș să pună capăt îndelung răbdării sale și să reînvie partidul național român la viață constructivă, pentru binele poporului ardelean, bănățean și crișan și pentru desăvârșirea Unirei sfinte — nu cu Roma — ci cu România-Mare.

Era momentul suprem ca V. Goldiș, cel cu trecutul mai curat și autoritatea cea mai mare dintre luptătorii vechi în viață — să-și facă datoria.

Iar noi avem datoria să-l urmăm cu toții și să-l sprijinim din tot sufletul nostru pe el și pe soții lui de luptă deschisă pentru salvarea încrederii fraților noștri de dincolo de Carpați în soliditatea și vrednicia arădanilor, bănățenilor și ardelenilor.

Aș mai avea din acuzele nedrepte, ce le ridică anturajul dlui Maniu împotriva lui V. Goldiș multe șozenii de remarcat. Le las însă pentru altădată.

Doresc să termin.

Și închei adresându-mă vechiului meu prieten și soț de luptă Vasile Goldiș în următoarele:

Din aceste reamintiri reiese clar, că vechiul proverb: „nimic nu-i nou sub soare, ci toate sunt lucruri, ce se repetă” are și în ale vieții partidului național român valoare.

Din acest adevăr se desprinde explicarea cum de ai ajuns, după o viață întreagă de lupte desinteresate a fi iarăș hulit de trădător, și chiar pentru că ești și ai fost totdeauna credincios, — de perfid, pentru că totdeauna ai vorbit și acționat sincer și pe față, — de lacom la avere și distincții, pentru că erai pururea tip de profesor fără pretenții, — de atentator la unitatea partidului național, pentru că ai suferit cele mai dese, cele mai nedrepte și cele mai înjurtoase neîndreptățiri și neluări în seamă ani de-

rândul cu cea mai uimitoare paciință, îndelungă răbdare și duh de iertare, încercând și deastădată extremul în răbdare, înainte de a fi pornit la provocarea renașterii partidului și scoaterea lui din mâni nedibace în coducere.

Ai mai luptat împotriva cramponărilor unei mentalități impotente, cocoțată la conducerea partidului național. Și ai luptat expunându-te chiar și glonțului, cu care te amenința S. Bocu, chiar pentru salvarea unității partidului.

Și ai învins!

Învingerile Tale au însemnat pentru partidul național român totdeauna adevărata restabilire a unității sale și potențarea puterii sale, iar nu desmembrarea lui.

Sunt convins, că nici de astădată nu urmărești săturare de ambiții și nici interese materiale, ci binele Patriei întregite și în ea: binele poporului ardelean, bănățean și arădan.

Sunt convins, că poporul nostru din aceste provincii te va înțelege și te va urma.

Iar celor ce Te hulesc, rogu-Te, răspunde-le cu tot aceleași cuvinte, cari temerar le-ai pronunțat în Septembrie 1918 — pe când duli Manlu și Vaida tăceau pitic în Viena — la adresa nebunilor din Pesta, celor cu „Zona Culturală”: „Babele ce fac atâta gură? S'așteptăm până se va decide al cui va fi Ardealul!”...

Cu acest semn se votați!

Henric

ARĂDANII ȘI PARTIDUL NAȚIONAL ROMÂN

...

ADEVĂRURI ISTORICE

...

REAMINTIRI DE INTERES NAȚIONAL-ISTORIC

DE

Dr. IOAN SUCIU

